

'מעשה בחייל' או 'מגילת אסטראחן'*

סיפורו של יצחק בן שמואל יהודה קאסטאווער

החל משנת 1827 חויבו יהודי האימפריה הרוסית בגיוס לצבא. אחוז המגויסים שהיה על כל קהילה להעמיד, גילם ומצבם הבריאותי, וכן רשימת הפטורים מגיוס, נקבעו בתקנת גיוס מפורטת. פרשת הגיוס כולה, על השלכותיה החברתיות, הדתיות, המשפחתיות והכלכליות, ליוותה את יהודי תחום המושב עד סוף המאה התשע עשרה, והותירה את רישומה העמוק בתודעתם של בני חברה זו, כמו גם בזו של בני הדורות הבאים. בהקשר זה תפסה מקום מיוחד בזיכרון הקולקטיבי של יהודי רוסיה גם פרשת גיוס ה'קנטוניסטים', הלא הם הילדים היהודים שגויסו לצבא, לעתים בגיל צעיר מאוד, ונשלחו לשנות שירות ארוכות. אירועים אלה מצאו את ביטויים בשירה העממית¹ ובספרות הזיכרונות הענפה,² כמו גם בעיתונות

* הטקסט המצ"ב נמצא לפני מספר שנים על ידי דוד זהבי, חבר קיבוץ סעד, בתוך קובץ של מגילות אסטראחן בגניזה של בית-כנסת בעיר אסטראחן. אנו מבקשים להודות לו על שהעביר את ה'מגילה' לידינו ובכך תרם הן לפרסומה ברבים והן לחקר לשון יידיש בת-הזמן ולהבנת היבטים שונים בעולמם של החיילים היהודים ששירתו בצבא הרוסי במאה התשע עשרה. כמו כן ברצוננו להודות לפרופ' חוה טורניאנסקי, לפרופ' משה טאובה, לד"ר דוד טל ולד"ר קימי קפלן על הערותיהם המועילות. סימנים שונים מעידים על כך שהמקור, או העתקו, היו שמורים בזמן כלשהו בארכיון ממשלתי ברוסיה הצארית.

- 1 ראו ש' גינזבורג, אידישע לידען אין צארישען רוסלאַנד (קאנטאָניסטען, בלובלים, גזירות), ניו יורק תרצ"ח, עמ' 135-3; S. M. Ginzburg and P. S. Marek, *Evreiskie narodnye pesni v Rosii*, St. Peterburg 1901; י"ל כהן (עורך), *יידישער פֿאָלקלאַר*, וילנה 1938, עמ' 60-67; א' ווינקאוועצקי ואחרים (עורכים), *אנטאָלאָגיע פֿון יידישע פֿאָלקסלידער*, דריטער באַנד, ירושלים תשמ"ה, עמ' 233-263; ד' נוי (מהדיר), *יידישע פֿאָלקסלידער אין רוסלאַנד*, שאול גינזבורג – פסח מאַרעק, רמת גן תשנ"א.
- 2 ראו למשל ש"י פין, *דור ודורשיו*, הכרמל, ד (תרל"ט), עמ' 193-196; א"י פאפירנא, 'כאפיקים בנגב', בתוך: *ספר היובל לכבוד נחום סאָקאָלאָו*, נערך על ידי חבריו ורעיו הסופרים, וארשה תרס"ד, עמ' 445; ד' אסף (מהדיר), *מה שראיתי... זיכרונותיו של יחזקאל קוטיק*, תל אביב תשנ"ט, עמ' 125; א"א פרידמן, *ספר הזכרונות (תרי"ח-תרפ"ו)*, תל אביב תרפ"ו, עמ' 112-114, 228; א"ז הורביץ, 'זכרונות של בחור ישיבה', ש' אבן-שושן (עורך), *מינסק עיר ואם*, תל אביב תשל"ה, עמ' 144-145; ש"פ פאנער, *מזכרונות ימי ילדותי*, וארשה תרס"ג, עמ' 34-37; י' מזא"ה, *זכרונות*, ב, תל אביב תרצ"ו.

היהודית, בפרוזה, ובשירה בנות־הזמן.³ רבים מחוקרי ההיסטוריה של יהדות רוסיה במאה התשע עשרה נתנו גם הם את דעתם לפרשה זו, ובחנה מזוויות ראייה שונות ומגוונות.⁴ הנגישות הרבה לארכיונים במזרח אירופה, שהתאפשרה מראשית שנות התשעים של המאה העשרים, תרמה גם היא תרומה של ממש למחקר ההיסטורי, וכפועל יוצא מכך גם להבנת המכלול הרחב וההקשרים השונים של גיוס היהודים ושירותם בצבא.⁵

בהתאם למדיניות המקובלת בצבא הרוסי, חיילים יהודים שגויסו בגוברניות המערביות (קובנה [Kovno], וילנה [Vilna], מינסק [Minsk], ויטבסק [Vitebsk], גרודנה [Grodno], מוהילב [Mogilev], סובאלק [Suvalk]) נשלחו לשירות צבאי במרכז רוסיה, או אף במזרח – בנובוסיבירסק [Novosibirsk], בטומסק [Tomsk], ואף באירקוטסק [Irkutsk] שבסיביר, בדרך כלל בהתאם לצורכי כוח האדם של היחידות השונות. כיוצא בכך, נשלחו גם ה'קנטוניסטים' היהודים הצעירים למחנות אימון ברחבי רוסיה, כגון בארכנגלסק [Arkhangelsk], בוורונז' [Voronezh], בקאזאן [Kazan], באורנבורג [Orenburg], בפרם [Perm] ועוד.⁶ אחד היעדים בהם הוצבו חיילים יהודים היתה הגוברניה של אסטראחן [Astrakhan], השוכנת מצפון מערב לים הכספי, באזור הדלתה של נהר הוולגה. כך למשל, בידיעה שהתפרסמה בקיץ של שנת 1853 בעיתון הווילנאי *Vilenski Vestnik* נמסר

עמ' נט-סח; בוקי בן יגלי [י"ל קצנלסון], *מה שראו עיני ושמעו אזני, ירושלים תש"ז*, עמ' 16-12.

3 ראו למשל י"ב לעווינזאהן, *פאפירענע בריק אָדער דיא הפקער וועלט*, וארשה תרנ"ד; י' אקסענפעלד, *דער ערשטער יידישער רעקרוט אין רוסלאַנד*, לייפציג 1861; י"ל גאַרדאָן, *דער מוטשער אַבשיעד אים יאָהר 1840*, קול מבשר, ו' בניסן תרכ"ח (29 במרץ 1868), עמ' 170-172; מנדלי מוכר ספרים, *דאָס ווינטשפּינגערל*, וארשה תרכ"ה; 'על מבחן עבודת הצבא', בתוך: *כל כתבי שלום עליכם*, א, תל אביב תשי"ט, עמ' תקיג-תקכ; 'התועה בדרכי החיים', בתוך: *כל כתבי פרץ סמולנסקי*, א, וארשה תרס"ה, עמ' 107-111; 'באכסנייה', בתוך: *כתבי שלום אש*, אודסה תרע"ג, עמ' 93-98.

4 ראו למשל א' טשעריקאָווער, 'פֿון די רוסישע אַרכיוו: גבירים־שטדלנים און די גורות פֿון רעקרוטשינע און ראַזריאָדן', *היסטאָרישע שריפטן*, 1 (1929), עמ' 779-788; ש' חלמיש, '10' המומים שהיו משחררים מהצבא', *ידע'עם*, טז (תשל"ב), עמ' 67-77; ע' שוחט, 'לגורות הגיוסים של ניקולאי הראשון', *ספר שלום סיון, ירושלים תש"ם*, עמ' 307-318; M. Stanislawski, *Tsar Nicholas I and the Jews: The Transformation of Jewish Society in Russia 1825-1855*, Philadelphia 1983, pp. 16-21; I. Levitats, *The Jewish Community in Russia 1772-1844*, New York 1943, pp. 57-68; X. Korobkov, 'Evreiskaia rekrutchina v tsarstvovanii Nikolaia I', *Evreiskaia Starina*, VI (1913), pp. 70-85, 233-244; O. Litvak, *The Literary Response to Conscription: Individuality and Authority in the Russian-Jewish Enlightenment* (Diss.), Columbia University 1999.

5 Y. Petrovsky-Shtern, *Jews in the Russian Army: Through the Military towards Modernity (1827-1914)* (Diss.), Brandeis University 2001.

6 לפירוט ראו 66. Petrovsky, *Jews*, p. 66. לתיאור ספרותי של חיילים יהודים המוצבים בהרי הקווקז ראו י' לעווינזאהן, 'היהודי בכל', *השחר*, ג (תרל"ב), עמ' 441.

כי בשל הצורך לעמוד במכסות כוח האדם הנדרשות, 500 מגויסים פולנים ו-100 מגויסים יהודים מ'תחום המושב' יוצבו, על פי הוראת הצאר, ביחידות הצי הכספי שבאסטראחן.⁷ בשל תקופת השירות הממושכת במקומות אלה, כמו גם בשל הקושי להשתלב מחדש במרקם החיים ה'ישן', מרביתם של חיילים אלה לא שבו לקהילות המוצא עם שחרורם מהצבא והיו את הבסיס לייסודן של קהילות יהודיות מקומיות. ככלל, בשל העובדה שקהילות אלה נמצאו מחוץ לתחום המושב, מדובר היה באוכלוסייה יהודית בהיקף קטן ביותר. כך למשל, המספר הממוצע של יהודים שחיו בכל הגוברניה של אסטראחן בשנים 1857–1869 היה כ-390.⁸ בשנה בה התרחשו האירועים המתוארים בטקסט שלפנינו, 1867, מנתה האוכלוסייה היהודית בגוברניה זו 503 נפש, ונרשמו בה שלוש חתונות בלבד.⁹ מהעובדה שהטקסט המוצג כאן נמצא באסטראחן ניתן להסיק שלאחר שחרורו מהצבא השתייכו המחבר ומשפחתו לקהילה זו. זה הרקע להופעתו של גיבור הסיפור, יצחק קוסטובר, באסטראחן.

למרות ריבוי המקורות העוסקים בתקופה זו, הטקסט המונח לפנינו, או ה'מגילה' כפי שהכותב מכנה זאת, הוא תופעה יוצאת דופן וייחודית. יש מקום להניח שאירועים, כגון זה המתואר ב'מגילה', לא היו בלתי שכיחים בעולמם של חיילים יהודים ששירתו בצבא הרוסי במהלך המאה התשע עשרה. ואולם סוג תיעוד מעין זה הוא ללא ספק נדיר ביותר, ומאפשר הצצה, מזווית לא שגרתית, לעולמם של חיילים אלה. ככלל, ובשל מיעוטם של מקורות ראשוניים זמינים נוספים, ניסינו לשרטט את הפרופיל האישי, החברתי, הדתי והצבאי שלו, בעיקר על בסיס התעודה המובאת להלן.

מי היה יצחק בן שמואל יהודה קוסטובר? יש בידינו ללמוד מתוך הטקסט, כמו גם מהקשריו השונים, מספר פרטים על גיבור ה'מגילה' עצמו. אף שתאריך לידתו אינו מצויין במפורש בטקסט, לאור העובדה שבעת התרחשות האירועים, כלומר באמצע שנות השישים של המאה התשע עשרה, הוא היה נשוי ואב לתינוק, ניתן לשער שהיה בראשית שנות העשרים לחייו. הנחה זו מתבססת על העובדה שבשנת 1867 43% מן החתנים היהודים באימפריה הרוסית היו מתחת לגיל 21, וכי 70% מתחת לגיל 25.¹⁰ באשר לחזותו החיצונית, הדבר היחידי הברור על פי עדותו הוא, שהיה לו שפם. גם על אשתו – בריינע – לא ידוע לנו דבר, מלבד שמה. שם זה היה מקובל ביותר בחברה היהודית בתחום המושב, ועל כן סביר

7 *Vilenski Vestnik*, 18/8/1853.

8 מרבית הנתונים הסטטיסטיים המובאים כאן לקוחים מהספר: CheaRan Freeze, *Jewish Marriage and Divorces in Imperial Russia*, Hanover & London 2002, עמ' 292–302.

9 שם, עמ' 301.

10 ראו הטבלה על גיל הנישואין אצל פריז, עמ' 291. מכיוון שמוצאו של יצחק קוסטובר היה מעיירה בליטא (כפי שנראה להלן), יש לציין שלפי הנתונים שליקטה פריז גיל הנישואין הראשונים הממוצע של גברים יהודים בוילנה בשנת 1864 היה 23.7 שנים, ובשנת 1870 – 23.1 שנים (שם, עמ' 53). בעיירות ובכפרים היה גיל הנישואין הממוצע נמוך יותר.

להניח שגם מוצא משפחתה מאזור זה.¹¹ נראים הדברים שהנישואין של השניים נערכו לאחר הצבתו של קוסטובר באסטראחן, וזאת בשל העובדה שגיוסו של יהודי נשוי לתקופת שירות ממושכת, הביא, בדרך כלל, לגירושין.¹² רק במקרים מועטים ויוצאי דופן הורשו אשת החייל וילדיו להתלוות אליו.¹³ מערכת היחסים בין בני הזוג הייתה, ככל הנראה, הדוקה. על עובדה זו אנו למדים ממספר הפעמים הרב, באופן יחסי, בהן הכותב מתייחס לאשתו ולילדו (שש פעמים); מתיאור הפרידה מן המשפחה; מתיאור דאגתו הרבה לאשתו וילדו, וכן גם מכך שהפנייה הראשונה שהוא משמיע כשהוא מתעורר מקיפאונו, היא אל אשתו: "בריינע, בריינע קום אָהער" (בריינה, בריינה בואי הנה). כאמור, בשנת 1867 כבר היה יצחק בן שמואל אב לתינוק. כיוון שהוא משתמש במילה הניטרלית 'קינד', לא ניתן לדעת אם מדובר בן או בת. כיוצא בכך אין הטקסט נותן רמז כלשהו למקום הולדתו של התינוק.

על פי לשון הטקסט אין ספק ששורשיו של קוסטובר היו במרחב התרבות היהודית-ליטאית. הדבר בולט לעין במיוחד בדרך השימוש שהוא עושה באותיות 'ש' ו-'ס'. כך לדוגמה, את המילה 'פֶּאַרשִׁמאַכטע' הוא כותב 'פֶּאַר סמאַכטע'. עם זאת, רק על סמך החלפות אלה בלבד ניתן היה לזהות את מוצאו הליטאי, וזאת בשל האפשרות שהוא השתמש ב-'ס' או ב-'ש' שמאלית לסירוגין. ואולם, הדיאלקט הליטאי נשמע בבירור במקומות רבים בטקסט, כגון במילים 'לייפן' (לויפן), 'געהייבן' (געהויבן), 'אף' (אויף), 'היילעניס' (היילעניש), וכן בביטוי 'די וויב' האופייני ליידיש הליטאית בשונה מ'דאָס וויב' המקובל בפולין ובאוקראינה.

באשר לרמת השכלתו של גיבורנו, כל שניתן לומר הוא בגדר השערה בלבד. גם אם רכש קוסטובר בילדותו את מיומנות הקריאה, הרי יש לזכור שבתקופה הנידונה אחזו יודעי כתיבה היה נמוך באופן משמעותי מזה של יודעי הקריאה.¹⁴ זאת ועוד: יש לזכור שמרבית המגויסים היהודים נמנו עם השכבות הסוציו-אקונומיות הנמוכות בחברה, בהן היקף ידיעת הקריאה והכתיבה היה נמוך

11 ראו למשל ה"נ מגיד־שטיינשניידר, עיר ווילנא, ב, ירושלים תשס"ג (מהדורת מ' זלקין), במפתח השמות (עמ' 248).

12 אחת הרפורמות המרכזיות שבוצעו בצבא הרוסי לאחר מלחמת קרים הייתה קיצור משך השירות הצבאי מעשרים וחמש שנים לחמש עשרה שנים בלבד. ועם זאת, גם תקופת שירות זו, שברובה שהה החייל הרחק מביתו, היוותה עילה מספקת לפירוק התא המשפחתי.

13 ראו Keep, *Soldiers*, p. 332. י"ל פריץ, 'באחריות של אש', בתוך: כל כתבי י"ל פריץ, ג, תל אביב תשכ"א, עמ' סא. לדין נרחב בשאלה זו ראו Petrovsky, *Jews*, pp. 167-170.

14 על היקף ידיעת הקריאה בחברה היהודית במזרח אירופה בתקופה הנידונה ראו ש' שטמפפר, 'ידיעת קרוא וכתוב אצל יהודי מזרח אירופה בתקופה החדשה: הקשר, מקורות והשלכות', בתוך: ש' אלמוג ואחרים (עורכים), *תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה*, ירושלים תשמ"ח, עמ' 483-459. על היקף ידיעת קריאה בצבא הרוסי בתקופה הנידונה ראו 70-71 Brooks, *Reforms*, p. 370; Keep, *Soldiers*.

מזה שבשכבות הגבוהות.¹⁵ השכלתו המועטה ופשטותו, ניכרים גם באוצר המילים המצומצם שלו ובסגנון סיפורו העממי, התמים והפשוט, המפרט בפרטי פרטים את כל עלילות המסע. קוסטובר חף משומת לב לאסתטיקה, והוא חוזר פעמים רבות על אותן מילים וכן על צירופי מילים ומטבעות הלשון. כך למשל, הצירוף 'די ווייב מיט אַ קינד' חוזר אצלו שש פעמים. הוא משתמש בביטוי 'ב"ה' במקומות רבים, גם כאשר אין לכך כל משמעות. דוגמה יפה לכך, ולסגנונו בכלל, הוא הקטע הבא: "און פֿון אַזעלכע היילעניש קען ב"ה קיין גוט ניט זיין. נאָר איך האָב מיר ב"ה גוט דערוואַרעמט פֿון דאגה פֿון דער ווייב מיט דאָס קינד. פֿון דאגה און פֿון לויפֿן מיט אַזוי אַ ביטער האַרץ רחמ"ל אווּוּ האָב איך געלאָזן די ווייב מיט דאָס קינד, נו פֿון היץ און פֿון לויפֿן האָט מיר אָנגעהויבן זייער צו דאָרשטן אַ טרונק אַז כמעט עד למות פֿון דאָרשטן" (ממהירות כזו שום דבר טוב ב"ה לא יכול להיות. אבל ב"ה היטב התחממתי מן הדאגה לאישה עם הילד. מן הדאגה לאיפה שהשארתי את האישה עם הילד ומן הריצה בלב מר כל-כך רחמ"ל, נו מחום ומריצה התחיל אצלי צמא גדול למשקה, צמא עד כדי למות (עד מוות)). דוגמאות נוספות לכך פזורות במקומות רבים בטקסט. בראשית המסע מתחילות לקפוא רגליו והוא מתאר זאת כך: "און דאָ דרייט די פֿיס פֿון די שטייול די אָן געפֿאַרענע, מע גייט ווי אויף שטאַלצעס" (כאן מסתובבות הרגליים במגפיים הקפואים. הולכים כמו על קביים). בהמשך המסע הוא סובל מצמא רב והוא מתאר שנית את הקושי בהליכה כמעט באותן המילים: "און פֿון לויפֿן אויף די שטאַלצעס פֿון די שטייול וואָס איז געוועזן אָן געפֿאַרן" (מהריצה על הקביים מן המגפיים שקפאו). חזרות משורשרות ממין זה מופיעות במקומות רבים בטקסט.¹⁶

האם ידע קוסטובר את 'לשון הקודש'? ספק רב. כל המילים בעברית שבהן הוא משתמש הן מילים שנכנסו כחלק אינטגרלי לשפת היידיש. כך גם ראשי התיבות 'ב"ה' (בעזרת ה' / ברוך ה'), 'רחמ"ל' (רחמנא ליצלן), 'אי"ה' (אם ירצה ה'), ועוד. גם המילה 'קמיצא', המופיעה בטקסט, מצויה ביידיש.¹⁷ בשפת דיבורו היומיומית השתמש גיבורנו במילה 'פֿינגער', אבל ברצותו שבניו ידעו בדיוק לאיזו אצבע הוא מתכוון, הוא נעזר במילה השגורה פחות. הוא יודע שמקורה ב'לשון הקודש', ויש בכך כדי להניח שבילדותו למד ב'חדר'. הוא גם ידע לומר את התפילות ב'לשון הקודש'. האם גם הבין אותן? קשה לדעת.

יצחק בן שמואל קוסטובר היה יהודי ירא שמים ושומר מצוות. כך עולה בבירור

15 על כך ראו בהרחבה אצל מ' זלקין, 'בין "בני אלוהים" ל"בני אדם": רבנים, בחורי ישיבות והגיוס לצבא הרוסי במאה התשע עשרה', בתוך: א' בר-לבב (עורך), **שלום ומלחמה בתרבות היהודית**, ירושלים תשס"ו, עמ' 165–222; לפירוט מצבם הסוציו-אקונומי של המועמדים לגיוס בקהילות מינסק בשנת 1827 ראו: א' לעווין, **קאנטאָניסטן**, וארשה 1934, עמ' 38–39.

16 ראו למשל: "האָב איך גרוילעך... פֿאַרנייט".

17 על שילובה של מילה זו ביידיש ראו א' האַרקאָווי, **יידיש-ענגליש-העבראישער ווערטערבוך**, ניו-יאָרק, תרפ"ח (1928), עמ' 461. וראו גם נ' סטוטשקאָוו, **דער אוצר פֿון דער יידישער שפראך**, ניו-יאָרק, 1950, ערך מס' 240 'אַנאַטאַמיע', עמ' 179.

מתיאור סצינת הפרידה ממשפחתו המתרחשת בארוחת השבת המסורתית. ועם זאת, יהדותו של המספר אינה ממלאת תפקיד כלשהו בסיפורו. בכל הנוגע לו היא מובנת מאליה. התייחסותו היחידה לעניין זה היא כאשר הוא מספר על הרופא הטוב, שתפר את פצעו בשנית, לאחר שקיבל שטף דם מן התפירה של ה'פארטאטש': "נָאָר גָאָט ב"ה האָט רחמנות געהאָט אויף מיר און ער האָט צוגעשיקט אָן אַנדער שליח אַ רופא אַ משומד הנקרא בשמו סיגנייב" ואבל אלוהים ריחם עלי ושלח לי שליח אחר רופא משומד הנקרא בשמו סיגנייב. מעצם כתיבת ה'מגילה' כביטוי לנס שנעשה לו, לדבריו, על ידי הקדוש־ברוך־הוא, אנו למדים שגם לאחר שחרורו מהצבא שמר המחבר על זהותו הדתית.¹⁸ ועם זאת, דומה שקריאה מדוקדקת של הטקסט יכולה להצביע על תהליך התפתחותי של זהות זו. בתארו את הרגע הקריטי ביותר של האירוע, כאשר הוא נותר בגפו בערבת הקרה, הוא אינו פונה בבקשת עזרה אל האלוהים, כמקובל בתיאורים הרווחים בספרות ההגיוגרפית וביותר בספרות החסידית, אלא דווקא אל חבריו למחלקה. רק בשלב מאוחר יותר, כעבור מספר שנים ומתוך התבוננות רטרוספקטיבית, הוא מעצב את הסיפור באופן שבו אלוהים ממלא בו תפקיד של ממש, ומפרש את אירוע הצלתו כהתערבות גלויה של ההשגחה העליונה ואלוהים ב"ה נתן לי כוחות לשאת את הייסורים וב"ה קיבלתי הכול באהבה. ואלוהים ב"ה ענה לי ובעזרתו נחלצתי לי ב"ה מכל הניתוחים ב"ה. בהקשר זה יש לראות גם את אימוצו, על ידי המחבר, של נוהג קביעת 'פורים פרטי' ביום שנעשה לו נס וכן את האפיון הדתי של יום משמעותי זה בחייו. כך ממשיך מחברנו מסורת ארוכה של 'פורים של משפחות', כהגדרתה של תמר אלכסנדר.¹⁹ הכוונה לקביעת יום הודיה, במסגרת משפחתית, לשם ציון אירוע משמעותי שאירע לאחד מאבות המשפחה בעבר.²⁰ במקרים רבים מעין אלה האירוע המדובר נרשם במעין 'מגילה', שהיוותה גם את הבסיס לשימור הזיכרון ולהעברתו מדור לדור באמצעות קריאתה מדי שנה בשנה ביום שבו אירע הנס.²¹ בהתאם למודל שמציגה אלכסנדר, ניתן לזהות גם כאן את מה שהיא מכנה 'אירוע א' ו'אירוע ב', קריאת האירוע ההיסטורי שהביא ליצירת הטקסט, וכן את האירוע המחזורי המשחזר מדי שנה את האירוע המקורי. סביר להניח שבתקופת חייו של קוסטובר אכן ציינה המשפחה יום זה, על

18 על ניסיונה של קבוצת חיילים יהודים משוחררים להקים תלמוד־תורה לילדיהם בעיר סימפרופול שבקרים, ראו המליץ, ח' בתשרי תרכ"ט, עמ' 271.

19 ת' אלכסנדר, 'פורים שני: משפחה בראי עצמה – מסורת ספרותית, דימוי עצמי וזהות אתנית', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, יג–יד (תשנ"ב), עמ' 349–370.

20 אברהם דאנציג, מהדמויות הבולטות בעולם הרבני במזרח אירופה בראשית המאה התשע עשרה, קבע את יום ט"ו בכסלו (שבו ניצלה משפחתו משריפה בשנת תקס"ד) כיום הודיה מיוחד 'עלי ועל זרעי'. על כך ראו חיי אדם, כלל קנד, סימן מא. דיון בנושא זה ראו אצל יום־טוב לוינסקי, אנציקלופדיה של הזוי ומסורת ביהדות, ב, תל אביב תשל"ו, עמ' 578–579; הנ"ל, ספר המועדים, ו, תל אביב תש"ז, עמ' 297–322.

21 מהמפורסמות שב'מגילות' אלה ניתן לציין את מגילת איבה שחיבר יום־טוב ליפמן הלר (למברג, תקצ"ז).

כל הכרוך בו. ועם זאת, בשל מיעוט המידע הביוגראפי על המחבר ומשפחתו, אין בידינו כל אינפורמציה גם באשר לאפשרות שימורה של מסורת זו בקרב צאצאיו של המחבר בדורות הבאים.

ככלל יש לציין שתיאורו של קוסטובר את עולמו הדתי אינו תואם את הדימוי המקובל, הן בזיכרון העממי והן בספרות המחקר, של החיילים היהודים בצבא הרוסי. בדרך כלל הם מוצגים כמי שמרביחם נטשו את אורח החיים היהודי הדתי או אף התנצרו.²² עם זאת יש לציין שתופעות מעין אלה רווחו בעיקר בקרב מי שגויסו בגיל צעיר ביותר, ה'קנטוניסטים', ויכולתו של המחבר לשמור על זהותו הדתית, הן בתקופת שירותו הצבאי והן לאחר מכן, תומכת גם היא בהשערה שהוא לא גויס בגיל צעיר מאוד.

גם באשר למציאות חייו של קוסטובר כחייל, רב הנסתר על הנגלה. מוטיב בולט בסיפור הוא כושרו הגופני של המספר, שהיה נחות כנראה מזה של שאר חיילי חיל הרגלים שהיו מעורבים בפרשה. יש לציין שבדרך כלל מצבם הגופני של המועמדים היהודים לגיוס היה גרוע מזה של קבוצות המגויסים האחרות, ובשל כך היה שיעור הנפסלים לשירות מביניהם גבוה.²³ לדוגמה, בתהליך הגיוס של שנת 1876, כארבעים אחוזים מכלל המגויסים היהודים לא עמדו בתנאי הסף של הכשירות הנדרשת,²⁴ ואף שהמחבר מאריך בתיאור קשייו הפיזיים במסע הלילי המפרך, יש להניח שלא היה זה אירוע יוצא דופן. תופעת כוונות הקור רוחה ביותר בקרב חיילי הצבא הרוסי, בין היתר בשל מחסור בלבוש מתאים, ובעיקר במגפיים.²⁵ עם זאת, אפשר שאין הוא מספר על חיילים אחרים שכשלו וקפאו בדרך, בגלל התמקדותו בו עצמו וב'נס' שאירע לו.

מתוך התעודה שבידינו לא ניתן לדעת לאיזו יחידה השתייך המחבר, ולא מן הנמנע שהוא הוצב ביחידת מילואים.²⁶ עם זאת, מרכיב מעניין במסמך שלפנינו הוא מערכת היחסים הסבירה בין המחבר וחבריו ליחידה. אין אנו יודעים אם היו ביניהם חיילים יהודים נוספים אם לאו, ואולם מתיאור המוצאות אותו עולה שהיחסים היו ענייניים ואפילו טובים. אין הם זונחים אותו בשעה שכשל, הם נושאים אותו על ידיהם בקור העז, ומשאזל כוחם הם שולחים עגלה כדי להביאו לתחנה הקרובה. גם שם הם עושים מאמצים רבים כדי להשיבו לחיים, ומרגיעים אותו לאחר שהתעורר. אחוות החיילים גוברת כנראה על השוני בתם. יש מקום להניח שהצבתה של יחידה זו דווקא באסטרטחון קשורה לחשיבותו הצבאית הראשונה במעלה של מרחב זה, וזאת בהקשר של הפעילות האינטנסיבית של הצבא הרוסי ברוסיה התיכונה ובקווקז בשנים שלאחר מלחמת קרים, וכן לכינונה,

22 ראו למשל ל' קאברין, פֶּון אַ ליטוויש שטעדטעל ביז'ן טענעמענט הויז, ניו יורק 1918, עמ' 5-8.

23 על כך ראו בהרחבה אצל Petrovsky, *Jews*, p. 154.

24 הצפירה, כ"ח בניסן תרל"ז.

25 שם, עמ' 156.

26 על הגידול בהיקף צבא המילואים לאחר מלחמת קרים ראו Brooks, *Reforms*, p. 68.

באותה שנה, של הגוברניה של טורקסטן [Turkestan] שבירתה הייתה העיר טשקנט [Tashkent].²⁷

כאמור, תרומתה האפשרית של תעודה זו מוגבלת, בעיקר, להיבטים הנוגעים לגיבור הסיפור ולתפיסת העצמי שלו. ועם זאת גלום בה גם פוטנציאל להבנת היבטים נוספים החורגים ממסגרת מצומצמת זו. כך למשל בכל הנוגע לתיאור המפורט של ההליכים הרפואיים שליוו את הטראומה שעבר המחבר. מערכת הרפואה של הצבא הרוסי במאה התשע עשרה נידונה במחקר בהרחבה.²⁸ ואולם מעטים הם המקורות מהם ניתן ללמוד על אופן תפקודה של מערכת זו מנקודת מבטו של החייל הפשוט. בהיבט זה מצטיירת מהתעודה שבדיון תמונה ברורה של טיפול רפואי ברמה סבירה, ואף למעלה מזה, לו זוכה חייל מן השורה ללא קשר למוצאו או לשיוכו האתני והדתי.

אי־הוודאות הקיימת באשר להיבטים שונים בעולמו של גיבור הסיפור, נכונה גם במידה רבה ל'מגילה' עצמה. על בסיס ההנחה שפורטה לעיל בדבר השכלתו המוגבלת של קוסטובר, ובנהסתמך על עדויות הפנים־טקסטואליות, יש מקום להניח שהטקסט לא נכתב על ידו. למעשה, קולו של המספר עצמו נשמע רק עם תחילת הסיפור, המסופר כולו ביידיש: 'איך בין געוועזן...' (הייתי). כמקובל בחברה בת־הזמן, מי שלא רכש את מיומנות הכתיבה נעזר באדם שמקצועו בכתיבה, הלא הוא ה'סופר' ('שרייבער'), שפרנסתו הייתה על כתיבת תעודות שונות. בקבוצה זו תפסו מקום מיוחד 'סופרי סת"ם', שעסקו, בין היתר, בכתיבת מזוזות, תפילין, מגילות שונות שנקראו בבתי הכנסת בימי חג (מגילת אסתר; מגילת איכה, וכדומה) וגם ספרי תורה. התעודה שלפנינו, הכתובה בכתב 'סת"ם', נכתבה ללא ספק על ידי מי שהיה מיומן ביותר בכתיבה מעין זו. עדות אפשרית לכך גם בשימוש שנעשה בפתיחת ה'מגילה' בנוסח: "לזכר עולם יהי לי...", שהיא פתיחה נוסחתית שהוכנסה ככל הנראה על ידי ה'סופר'. סיום המגילה "איר זאָלט אויך זײַן אײַה" (וגם אתם תהיו אי"ה) אף הוא נוסחתי, אלא שבמקום לשון קודש הוא ביידיש. ועם זאת, למרות כתיבת הסת"ם הרהוטה, ככל הנראה מדובר בסופר שלא היה מיומן מבחינה לשונית. על כך מעידות הן הכתיבה הפונטית והן השימוש בצורות 'אבישעלע' במקום 'אָ ביסעלע', 'אָשאַלדאַט' במקום 'אָ סאַלדאַט', ועוד.

שאלה נוספת הקשורה ל'מגילה' נוגעת לתאריכה. אין אנו יודעים בדיוק מתי נכתב טקסט זה, אולם ללא ספק היה זה שנים לא מעטות לאחר התרחשות האירועים המתוארים. סימוכין לכך בעובדה שבשעת כתיבת המגילה היו ליצחק בן שמואל קוסטובר ולאשתו כבר כמה ילדים, שאליהם הוא פונה בדברים הבאים: "און פֿאַר אײַך קינדערלעך אויך ב"ה וואָרם אַז גאָט ב"ה וואָלט מיר חלילה די נסים

27 על הרפורמות הרחבות שבוצעו בצבא הרוסי לאחר מלחמת קרים ראו, E. Willis Brooks, 'The Reforms in the Russian Army, 1856-1861', *Slavic Review*, 43 (1984), pp. 63-82.

28 ראו למשל, Elise K. Wirtschafer, *From Serf to Russian Soldier*, Princeton 1990, pp. 28-29; וראו למשל, Brooks, *Reforms*, p. 73; Keep, *Soldiers*, pp. 122, 175, 192-196, 338-341.

ניט געטאָן אַוּוּ וואָלט איר געווען" וגם ב"ה אתם ילדים כי אם חלילה אלוהים לא היה עושה לי את הניסים היכן הייתם אתם?].

★ ★ ★

כאמור, פרשת גיוס היהודים לצבא ברוסיה הצארית נידונה בהרחבה במחקר. החוקרים השונים עשו שימוש במיגוון רב של מקורות, מהם רשמיים ומהם הלקוחים ממקורות קהילתיים ואחרים. ועם זאת, אין כתעודה אישית, המתארת את המציאות מנקודת מבטו של אחד מגיבורי הפרשה, כדי לתרום ל'חיותה' של התמונה ההיסטורית ולהארת אספקטים שאין ביכולתו של המחקר, המתבסס על תיעוד ארכיוני, לעמוד עליהם. דא עקא, שלמרות מספרם הגדול יחסית של החיילים היהודים שגויסו לצבא הרוסי, מספרן של התעודות האישיות שנתרו בידינו, דוגמת זו שלפנינו, מועט ביותר.²⁹ מכאן חשיבותה של התעודה המובאת כאן, ומכאן גם העניין הרב שהיא עשויה לעורר הן בקרב היסטוריונים והן בקרב חוקרי לשון יידיש.

[בשולי העמוד הראשון כתוב]: "קודם מעשה המגילה צריך לכוין בזה ב' א' יי' א' מ' ה' ש' נ' ב'..."³⁰

לזכר עולם יהי לי ולבני ביתי ולבני בני החסד והניסים אשר עשה לי יי בשנת תרכ"ז בחודש שבט שהחי' יי אותי בכדי לגדל בנים ובנות לתורה ולחופה ולמעשים טובים א'יה אמן. ומעשה שהי' כך הי' איך בין גיוועזין בה אשאלדאט אין אסטראחאן ביא הקיה³¹ אלכסנדער און מע האט מיר ארויס גשיקט פון אסטראחאן: און [אוועק] פון מיין ווייב מיט א קינד³² שון בה קיין יעניטאיעו³³ או

29 מספר תעודות מעין אלה מובאות אצל לוין. ראו למשל זיכרונותיו של משה שפיגל מאירקוטסק בתוך: לוין, קאַנטאַניסטן, עמ' 246–256, 257–313. מספר תעודות אישיות נוספות, העוסקות בעיקר בעולמם של הקנטוניסטים, פורסמו בכתב-העת בשפה הרוסית *Evreiskaia starina*, II (1909), pp. 115-120; V (1912), pp. 54-65, 290-301, 406-422; VII G. Gestor, 'Iz zhizni', *Razsviet*, (1914), pp. 459-464; VIII (1915), pp. 224-227 28/8/1880.

30 הכוונה, ככל הנראה, לברכה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהכל נהיה בדברו". אפשרות נוספת, התואמת את ההלכה המקובלת, אם כי לא את ראשי-התיבות, היא הברכה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה". על חיוב אמירת ברכה זו במקום שבו נעשה לאדם נס ראו רמב"ם, משנה תורה, ספר אהבה, הלכות ברכות, פרק י, הלכה ט. יש לשים לב לכך שחיוב זה חל לא רק על בעל-הנס, אלא, כדברי הרמב"ם, גם על "בנו ובן בנו". דבר זה תואם את בקשת המחבר מילדיו לציין את חשיבותו הדתית של יום זה.

31 הקיסר ירום הודו.

32 קינד: מאחר שהמונח משמש ביידיש גם לזכר וגם לנקבה לא מתברר לאורך המכתב אם מדובר בבן או בת.

33 Yenotayevka – כ"מ 65 ק"מ מצפון-מערב לאסטראחן.

דארטין צוא דינען דעם קייסער ירה: און נאך אום שב'ק³⁴ כח' לחודש שבט³⁵ קודם חצות היום (מיט) אקאמאנדה שאלדאטין: און עס איז בייא מיר אקארשט נאך דער חתנה ערך 2 יאהר: איז מיר גיוועזין זייער ניט פריילאך אז מע באדארף זיך שיידין פון דיא ווייב מיט א קליינע קינד: האבין מיר זייער גיוויינט צום אן בייאשין שבת אן שטאט מיינע זמירות של שבת: און האב גימושט אוועק גיין מיטען קאמאנדה גלייך: און איך האב מיר אן גיטאן פאפארמה מיט מיין פעלץ און וויא א שאלדאט אין פיחאד צו גיין אין אפראסט: און דער פראסט ברענט אויך ב'ה:³⁶ און מיר זיינען זיך אפגיגאנגען אין ערך 15 וויארשט³⁷ און דער פראסט בה ברענט און דיא קנאפלען פון דיא שטיוועל זיינען גיווארין שווער און מיט קויט אז מיא האט גימושט יאגין דיא קאמאנדע און דא דרייט דיא פיש פון דיא שטיוועל דיא אן גיפרארענע מע גייט וויא שטאלצעס און גיין מוז מען גיך מחמת קעלט און מעהיילט זיך עש זאל חלילה ניט קאלט ווערין מערער און פון אזעלכע היילענט³⁸ קען בה' קיין גוי³⁹ ניט זיין נאר איך האב מיר בה' גוט דער ווארעמט פון דייאגע⁴⁰ פון דער ווייב מיט דאס קינד פון דייאגע און פון לייפין מיט אזוא אביטער הארץ רחמ'ל אווא האב איך גילאזין דיא ווייב מיט דאס קינד: נוא פון היץ און פון לייפין האט מיר אן גיהובין זייער צו דארשטין אטרונק אז כמעט עד למות פון דארשט: האב איך קאם באקומען אבוטעל ביר און האב אויש גיטרונקען האט מיר נאך דעם מערער גידארשטין ביז איך בין שון שלאף גיווארין פון דארשט אויך און פון לייפין אף דיא שטאלצעט פון דיא שטיוועל וואס עס איז גיוועזין אן גיפרארין: און דא ווער איך מיר שלאפער און שלאפער אז איך האב שון קיין כוח ניט דיא פיש צוא שלעפין און דא ברענט מיר דער טרונק ניט אויש צוא האלטיין: האב איך מיר וויא מיגלאך איז מיט מיינע כוחות פאקרעפעצט און בין אוך גילאפן ביז איך בין זייער שלאף גיווארין פון דארשט און פון לייפין אז איך האב שון ניט גיקאנט גיין: האב איך מיר צוא גיזעצט אבישל אף דרערד אפ צו רוען אפאר מנוט און דאווייל (אולי דא וויל או דאווייל) איך ניט אן ווערין דיא קומפאניע זיי זיינען נאך ניט פיל אפ גיגאנגען פון מיר: איך וויל זיך שטעלין אף מיינע פיש: און אויך צו גיין מיט דיא קומפאניע: איך וויל זיך אויף הויבין און איך קען שוין ניט מיינע אלע גלידער זיינען שון ב'ה' פאר קילט גיווארין אין דער וויילע און דינען מיר שוין ניט מער: איך שפיר מיר אז עש איז מיט מיר שלעכט ר'ח'מ'ל' אווא בלייב איך אין מיטען

34 בשבת קודש.

35 3 בפברואר 1867.

36 הטמפרטורה הממוצעת באזור זה בחודש פברואר היא 6° – צלסיוס.

37 וויארשט: כתיב תקני 'וויאַרסט', מידת אורך (1.06 ק"מ), לפיכך כ"ה 16 ק"מ.

38 היילענט: כתיב תקני 'איילעניש', אלא שהרישום משקף את ההגייה הליטאית, והכותב משתמש בתי"ו לא דגושה לצורך צליל כאן ובמקומות אחרים. ראו למשל 'שטאלצעט' בהמשך.

39 גוי: כתיב תקני 'גוטס'.

40 דייאגע: כתיב תקני: דאגה (יסוד עברי).

שטעפ⁴¹ איינער אליין. דא האב איך אן גיהובין צוא שרייען צו דער קומפאנייע שלדא'וטיין ניש מיט מיינע כוחות, און בעטין זיך באיי זייע או זייע זאלין רחמנות האבין אויף מיר און האצבי⁴² מיר אונטער פירען אונטער דיא הענט ביז דיא שטאנציע דורנאיייע, זייע זאלין מיר חצבי די נשמה דער האלטין ביז דארטין: אמת זייע האבין מיר תייכף גיפאלקט⁴³ און גינמען אונטער דיא הענט און גישלעבט מיר אף זיך מיט אלע כוחות: און איך דער וויילע רייאש מיר דיא אייז דיא אן גיפרארענע פון מיינע וואנצין פון פראשט און לייג מיר אין מאייל צוא קילין מיר אבישעלה דעם דארשט דיא פאר סמאכטע⁴⁴ ליפען צו דער קוויקען: און זייע, דיא שאלדאטין, זיינען אבער פאר מאטערט גיווארין נעביך מיך שלעפינדיק, האבין זייע מיר אפגילאזין אף דערערד וויא א אבן דומם: און האבין גישווינט אוועק גישיקט אשאלדאט צום שטאנציע פון דורנייע⁴⁵ אז ער זאל שיקען תייכף אפור מיר צוא צוא נעמען פון מיטען וועג: און ביז ער איז גיקומען צוא ריק מיטען פור בין איך שון בה גיבליבען אפאר פרארענער שאלדאט אן אשום אטום: און מער האב איך שוין גאר ניש גישפירט קיין זאך ב'ה': און זייע האבין מיר צוא גינמען און ארוף גילייקט אפין פור און זיינען גיפלוגין מיט מיר קיין דורנייע צום שטאנציע: און עס איז שוין גיווארין נאכט אז מע איז גיקומען אהין בה' האט דער שטאנציע נאצאלניק גירופין דעם דאקטער און זייע האבין מיר באקוקט אז עס איז שון שווער מיר צוא דער ראטעווען, נאר אפראבע מוז מאכין, און דא איז בייע מיר דיא מויל פאר מאכט און פאר האקט זייער און פאר שוואלן ר'ח'מ'ל': האבין זייע גיהיישין תיכף אז מע זאל נעמען אשטיחע⁴⁶ פון ביקש און אריין שטעכין אין מויל מיט גוואלד און אבישעלע פאר אנדער ריישען און מאכין אבישעל אפין: און אלע שאלדאטין זאלין גיין צוא זיין מויל און הויכין אים אין מויל נאך אנאנד ביז מע וועט אים עפשער דער ווארעמען: עפשער וועט ער קריגען דעם אטום אבישעלע: און דעם גוף מיט די פיש זאל מען אים רייבין מיט אייז אן רחמנות און נאך אנאנד אויך: און מע האט אזיא גיטאן תייכף: זייע האבין גיהויכט מיט אלע כוחות ביז זייע האבין מיר בה' אבישעל דער ווארעמט דעם אטום און האב ב'ה' ארויש גילאזין אבישעל אטום מיט אקרעכין: דא האט שון דער דאקטער גילייגט ייגיע⁴⁷ דיא גאנצע נאכט ארום מיר: און איך האב עפש אן גיהובין צוא שפירין מיינע ייסורים:

41 שטעפ: כתיב תקני 'שטעפ', ערבה. הכותב תיקן כאן תיקון יתר והציב שי"ן במקום סמ"ך, כפי שעשה למשל גם ב'אבישעל' (א ביסל), 'שטאנציע' (סטאנציע), 'שאלדאטין' (שאלדאטן) ועוד.

42 חאצבי: (ולהלן גם חצבי) כתיב תקני 'כאָטשבע', צורה מקובלת של כאָטש', והגיית 'צ' במקום 'טש' מאפיינת גם היא את הליטאים.

43 גיפאלקט: כתיב תקני 'געפֿאלגט' אלא שהרישום נעשה מן השמיעה (וראו להלן גם 'גישלעבט' (געשלעפט), 'גיפרעקט' (געפֿרעגט) ועוד.

44 פאר סמאכטע: כתיב תקני 'פֿאַרשמאַכטע', הרישום כאן תואם את ההגייה הליטאית.

45 Durnoye (Rassvet).

46 אשטיחע: ככל הנראה חלק של הרובה או הכידון או צינורית לשם ניקום.

47 ייגיע: כתיב תקני: 'ייגיעה' (יסוד עברי).

איך עפין מיר אבישל מיינע אויגין איך זע אז איך ליג נאקעט אפילע אן פאדשטאניקעס וואס איך פלעג קיין מאל ניט שלאפן אן פאדשט' און אין שטוב איז פינצטערליך און רויכגי און דער ארט איז מיר גאר ניט באקאנט: איך טראכט מיר אווא בין איך און וואס איז מיט מיר דער מער: האב איך אן גיהובין צוא רופין מייין ווייב בריינא בריינא קום אהער און קיינער ענטפערט מיר ניט: און איך וויל זיך זעצין אדער זיך אריי געבין מיט אגליד קען איך ניט און וויא אגיבונדענער ר'ח'מ'ל': טראכט איך מיר אווא בין איך פארט און וואס איז דאס מיט מיר: און די שאלדאטין וואס האבין גיפאדעט ארום מיר האבין זייא דער הערט וויא איך האב גישריען און גירופין בריינא, זיינען זייא צו מיר צוא גיגאנגען באקוקין: האב איך גיפרעקט בייא זייא זאגט מיר אווא בין איך און וואס איז מיט מיר: האבין זייא שון מיר דער ציילט דיא גאנצע מעשה וואס מיט מיר האט גיפאשירט אין דעם טאג מיט דער נאכט ב'ה: און האבין מיר גיזאגט וויא עש וועט טאג ווערין וועט מען מיר תייכף אדפראווען קיין אסטראחאן אין שפיטאל: און דארטין וועט מען מיר קענען ראטעווען מייין גיזונד א'ה: וכן הי', וויא עש איז טאג גיווארין האט מען מיך תייכף אדפראוועט קיין אסטראחאן אין שפיטאל אגישוואלענעם פון פראשט און פון רייבין מיט דיא אייז: און האב ניט גיקאנט רירען מיט קיין גליד איך בין גילעגין וויא אהילצערנער מענץ מיט פיל ייסורים און בין ב'ה' אפ גילעגין אין שפיטאל ג' חודשים ויותר: און אין שפיטאל האט מען מיר אויש גיראטעוועט ב'ה: נאר צום סוף איז בייא מיר נאך גיבלבין ב'ה' אפינגער אגיאפראענער אין דער רעכטער האנט, דער אנדערער פון קליינעם פינגער וואס מע רופט אים בלשון הקודש קמיצא איז ער מיר גיבליבען מיט די גרייליכע ייסורים און ווייטאג: און האב ניט גיקאנט אויס האלטין דיא ייסורים ר'ח'מ'ל' ביז איך האב זיך גיבעטין ביין דאקטער אז ער זאל מיר אפ שניידין דעם ערשטין גליד פון פינגער: און ער האט מיר ניט גיפאלקט: און ניט גיהערט מיר מיט מיינע ייסורים: ביז איך האב באקומען דעם זעלביקען ייסורים שון אין דעם אנדערין גליד פון פינגער: האב איך גרייליך גישריען פון ייסורים און מיטען דאקטער אויך קולה קולות פון ייסורים: ביז דער דאקטער האט שוין אליין גיהיישין אראפ נעמען: און האט אליין אראפ גינומען דעם גאנצין פינגער ב'ה' און האט גיהיישין פאר נייען דעם ארט אפארטאן: 48 און אליין איז ער זיך אוועק גיגאנגען און דער צירוליק דער פארטאן האט ב'ה' פאר נייט און האט פארגעשין ב'ה' דיא אדערין צו פאר בינדען און האט צוא גילייקט דעם פלאסטער און איז זיך אוועק גיגאנגען ב'ה' און נאך דעם האט אן גיהייבין צו פלייצין דיא בלוט פון דער האנט גאר אן אוף הערונג ביז איך בין שיין שלאף גיווארין מיט מיינע כוחות ניט אויש צוא האלטין און איך שרייא גוואלד זאהל רופין דעם דאקטער און ער זאל תייכף קומען ווארום איך גייא אויש פון שלאפקייט און דער דאקטער קומט ניט: און איך האב גיקאנט חלילה אפ גיצאפט ווערין מיט

48 פארטאן: הגייה ליטאית של 'פארטאטש', משמע מי שעושה מלאכה כלשהי שלא באופן יסודי ומושלם.

בלוט ביז די נשמה וואלט ממילא⁴⁹ ארויש אן אציט חלילה: נאר גאט בה האט רחמנות גיהאט אף מיר און ער האט צוא גשיקט אנדער שליח ארויפא⁵⁰ אמשומד הנקרא בשמו סיגניאוו און ער האט מיר גימאכט אנייעה ראפיראציע⁵¹: און האט אויף גיטרענט דעם נאט יענעמש און האט מיר נאך מער אויף גיטרענט דעם נאט וויא פריער די הויט נאר צוא באקומען דיא אדערין: און האט בה' באקומען: און האט מיר גיצויגין דיא אדערין איינציג ווייש: און האט שון בה' פאר בונדין וויא גיהערק איז איטליכען אדער באזונדער: און דענסט מאל בעת ציען דיא אדערין האב איך שון גישריען ביז זיבעטין הימל פון ייסורים: און גאט בה' האט מיר גיגעבין כוחות אויש צוא האלטין דיא ייסורים און האב בה' מקבל באהבה גיוועזין אלץ: און גאט בה' האט מיר גיענטפערט און גיהאלפין גיווארין פון דיא אלה ראפיראציות בה': און האט מיר בה' גיהאלפין מיט קינדערליך אויך לתורה ולחופה ולמ'ט' אמן: בכך זאג איך אייך קינדער אז דער טאג דער 28 טער אין חודש שבט אלע יאהר איז ביא מיר אי'ט' און זאג על הניסים מינעם וואס גאט בה' האט מיר גיטאן דיא ישועות וואס איך האב מיט מיינע אויגין גיזעהין און מיט מיינע אויערין גיהערט: איז דער טאג ביא מיר כל שנה ושנה צום אן דיינקין פאר ג'בה' צו געבין אים אשבח והוד' דער פאר: און פאר אייך קינדערלעך אויך בה' ווארום אז גאט בה' וואלט מיר חלילה דיא ניסים ניט גיטאן: אווא וואלט איר גיווען: מעגט איר אויך זיך פרייען אין דעם טאג און זיך מאכין פאר אפראזניק און זיין פרייאל'ך אז גאט בה' האט מיר גיהאלפין מיט אייך אז איר זאלט אויך זיין אי'ה' גאטש בה' דינער און ערליכע אידען מיט מעשים טובים און איך זאל נאך אי'ה' זוכה זיין אייך מגדל צוא זיין לתורה ולחופה ולמעשים טובים אמן.

יצחק בן שמואל יהודה קאסטאווער

ובשולי העמוד האחרון כתוב: "אחר המגילה צריך לברך: ב' א' יי' א' מ' ה' ש' נ' ב'. או ב' פ' הגפ'"⁵²

תרגום

לזכר עולם יהיה לי ולבני ביתי ולבני בניי החסד והניסים אשר עשה לי יי בשנת תרכ"ז בחודש שבט שהחי' יי אותי בכדי לגדל בנים ובנות לתורה ולחופה ולמעשים טובים אי"ה אמן. ומעשה שהיה כך היה:

הייתי ב"ה חייל באסטרחאן אצל הקי"ה אלכסנדר, ושלחו אותי [עם] גודד חיילים מאסטרחאן ומאשתי כבר בה' עם ילד, ליניטאייב לשרת שם את הקיסר יר"ה, ועוד בשב"ק כח' לחודש שבט קודם חצות היום. והיה זה בערך 2 שנים לאחר

49 ממילא: כתיב תקני 'ממילא' (יסוד עברי).

50 ארויפא: כתיב תקני 'א' רופא', והכוונה למרפא או לגלב העוסק גם בריפוי.

51 ראפיראציע: משמע 'תיקון' (רעפאראציע), אך דומה שהדובר מתכוון ל'אפעראציע', משמע 'ניתוח', וכך תרגמנו.

52 באשר לראשי-התיבות הראשונים ראו הערה 30. באשר לאחרונים, הכוונה, ככל הנראה, לברכה: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן".

חתונתי. מאוד לא שמחתי שצריך להיפרד מן האישה והילד הקטן. בארוחת הבוקר בשבת במקום זמירות השבת שלי בכינו מאוד. והייתי חייב לצאת מיד עם הגדוד. והתלבשתי כראוי במעיל הפרווה שלי וכמו חייל בחיל הרגלים כדי לצעוד בכפור. והכפור גם הוא ב"ה שורף. והלכנו בערך 15 וורסטאות, והכפור ב"ה שורף והעקבים של המגפיים נעשו כבדים בשל הבוץ כאשר היו צריכים להשיג את הגדוד, והנה הרגליים מתעקמות בגלל המגפיים הקפואים, הולכים כמו על קביים, וללכת חייבים מהר מחמת הקור, וממהרים כדי שלא יהיה חלילה קר יותר, וממהירות כזאת לא יכול ב"ה לצאת שום דבר טוב, אבל אני ב"ה התחממתי היטב מרוב דאגה לאישה עם הילד, מן הדאגה ומן הריצה בלב מר כלכך רחמ"ל [רחמנא ליצלן] על שהשארתי את האישה עם הילד. ובכן, מן החום ומן הריצה התחלתי להיות צמא מאוד למשקה עד כמעט למות מצמא. בקושי רב השגתי בקבוק בירה ושתיתי את כולו ואחר כך צמאתי עוד יותר, עד שנחלשתי כבר מן הצמא וגם מן הריצה על הקביים של המגפיים שהיו קפואים. והנה אני נעשה יותר ויותר חלש עד שאין לי עוד כוח לסחוב את הרגליים, וכאן גם המשקה בוער לי ללא נשוא. התחזקתי ככל האפשר בכוחותי וגם רצתי, עד שמן הצמא ומן הריצה נחלשתי כל כך שלא יכולתי כבר ללכת. התיישבתי קצת על האדמה לנוח כמה דקות, והנה אינני רוצה לאבד את המחלקה שעדיין לא התרחקה הרבה ממני. אני רוצה לקום על רגלי וללכת גם אני עם המחלקה. אני רוצה להתרומם ואני כבר לא יכול. כל איברי ב"ה כבר קפאו בינתיים וכבר אינם משרתים אותי עוד. אני מרגיש שמצבי רע ר'ח'מ'ל', היכן אני נשאר יחידי באמצע הערבה. אז התחלתי לצעוק אל חבורת החיילים מעבר לכוחותי, ולהתחנן לפנייהם שירחמו עלי ושלפחות יובילו אותי בתמיכה בידיהם עד תחנת דורנייה ושלפחות יחזיקו את נשמתי עד שם. אמת, הם תיכף נענו לי ולקחו אותי בידיהם וסחבו אותי עליהם בכל כוחותיהם. ובינתיים אני מורט את הקרח הקפוא מכפור על שפמי ומכניסי אותו לפי כדי להרגיע קצת את הצמא ולרענן את שפתי הצפודות. אבל הם, החיילים, התעייפו נעבעך מסחיבתם אותי והורידו אותי על הקרקע כמו אבן דומם, ושלחו מהר חייל לתחנה של דורנייה שישלח מיד עגלה שתיקח אותי מאמצע הדרך. ועד שהוא חוזר עם העגלה, אני כבר ב"ה נשארתי חייל קפוא בלי נשימה. ולא הרגשתי עוד דבר ב"ה. והם לקחו אותי והניחו אותי על העגלה וטסו אתי לדורנייה לתחנה. כשהגענו ב"ה לשם כבר נהיה לילה. מנהל התחנה קרא לרופא והם בדקו אותי [ואמרו] שכבר קשה להציל אותי, אבל לנסות חייבים. ואצלי הפה סגור וקפוא מאוד ונפוח רחמ"ל. הם תיכף ציוו לקחת קנה של רובה ולתקוע אותו בכוח בפה וקצת לקרוע שם וקצת לפתוח אותו, ושכל החיילים יגשו לפיו וינשפו לתוך פיו בזה אחר זה עד שאולי יחממו אותו, אולי קצת תחזור אליו נשימתו. ושישפשו את גופו ואת רגליו בקרח ללא רחמנות גם בזה אחר זה. וכך עשו מיד. הם נשפו בכל הכוחות עד שב"ה חיממו מעט את הנשימה שלי, ואני ב"ה נשמתי קצת באנחה. אז כבר טרח הרופא סביבי כל הלילה. והתחלתי להרגיש קצת את ייסורי. אני פוקח לי מעט את העיניים שלי ורואה שאני שוכב ערום אפילו בלי תחתונים, ואני אף פעם לא ישנתי בלי תחתונים. ובחדר חשוך ועשן והמקום

בכלל לא מוכר לי. אני חושב לעצמי איפה אני ומה קורה אתי. אז התחלתי לקרוא לאשת: "בריינה, בריינה בואי הנה" ואיש אינו עונה לי. ואני רוצה להתיישב או להניע איבר כלשהו ואיננו יכול רחמ"ל, כאילו אני כבול. אני חושב לעצמי: בכל זאת, איפה אני ומה אתי. והחיילים שטרחו סביבי, שמעו איך צעקתי וקראתי בריינה, והם ניגשו אלי לבדוק. אז שאלתי אותם: "הגידו לי, איפה אני ומה אתי". אז כבר סיפרו לי את כל הסיפור, מה שקרה אתי ב"ה ביום ובלילה. ואמר לי שמיד כשיעלה היום יעבירו אותי מיד לאסטרחאן לבית חולים, ושם אי"ה יוכלו להציל את בריאותי. וכן היה: מיד כשעלה היום תיכף העבירו אותי לבית החולים באסטרחאן, נפוח מן הקור ומן השפשוף בקרה. ולא יכולתי להניע שום איבר. שכבתי כמו איש בול עץ בייסורים רבים, ושכבתי בבית החולים ב"ה ג' חודשים ויותר. ובבית החולים הצילו אותי ב"ה. אבל בסוף נשארה לי עוד ב"ה אצבע קפואה ביד הימנית, השנייה מן האצבע הקטנה שקוראים לה בלשון הקודש קמיצא, היא נשארה כואבת בייסורים גדולים. ולא יכולתי לשאת עוד את הייסורים רחמ"ל עד שהתחננתי אצל הרופא שיקטע לי את הפרק הראשון של האצבע. והוא לא נענה לי ולא שמע אותי ואת ייסורי עד שקיבלתי את אותם הייסורים גם בפרק השני של האצבע. אז צעקתי נורא מייסורים וגם בקולי קולות מן הייסורים, עד שהרופא בעצמו ציווה לקטוע, ובעצמו קטע ב"ה את כל האצבע, וציווה על ה"פארטאץ" לתפור את המקום ובעצמו הלך לו. והגלב "הפארטאץ" תפר ב"ה ושכח ב"ה לקשור את הוורידים והניח את הפלסטר והלך לו ב"ה. ואחרי זה התחיל לזרום דם מן היד ללא הפסקה בכלל עד שכבר נחלשו כוחותיי ולא יכולתי לשאת עוד. ואני צועק: "גוואלד, שיקרא לרופא ושיבוא תיכף כי אני גווע מחולשה" והרופא לא בא. והייתי יכול לדמם חלילה עד שנשמתי הייתה חלילה יוצאת ממילא בטרם זמן. אבל אלוהים ב"ה ריחם עלי ושלח לי שליח אחר, מרפא משומד הנקרא בשמו סינגייב, והוא עשה לי ניתוח חדש ופרם את התפר של הקודם, ופרם עוד יותר מקודם את התפר בעור, רק כדי לתפור את הוורידים, וב"ה תפס. ומשך לי את הוורידים אחד אחד. וכבר קשר אותם ב"ה כמו שצריך, כל אחד בנפרד. ואז, בשעת משיכת הוורידים כבר צעקתי עד הרקיע השביעי מרוב ייסורים. ואלוהים ב"ה נתן לי כוחות לשאת את הייסורים וב"ה קיבלתי הכול באהבה. ואלוהים ב"ה ענה לי ובעזרתו נחלצתי לי ב"ה מכל הניתוחים ב"ה. ועזר לי ב"ה גם עם ילדים לתורה ולחופה ולמ"ט [מעשים טובים] אמן. ובכן, אני אומר לכם, ילדים, שהיום הזה ה' 28 בחודש שבט בכל שנה הוא אצלי חג, ואני אומר על הניסים שלי שעשה לי השם ב"ה את הישועות שראיתי במו עיניי ושמעתי במו אזניי. כל שנה ושנה היום הזה הוא אצלי לזיכרון לאל ב"ה, לתת לו שבח והודיה על כך. וגם בשבילכם ילדים ב"ה, כי אם חלילה לא היה השם עושה לי את הניסים, איפה הייתם אתם? גם אתם יכולים לשמוח ביום הזה, ולעשות לכם אותו לחג, ולהיות שמחים שהשם ב"ה עזר לי בכך, שתהיו גם אתם אי"ה עובדי אלוהים ויהודים הגונים ובעלי מעשים טובים, ושגם אני אזכה אי"ה לגדל אתכם לתורה ולחופה ולמעשים טובים אמן.

יצחק בן שמואל יהודה קאסטאווער.

